

The historical and legal preconditions of insurance's origin, insurance legal relations and sources of legal regulation of these relations are analysed. Particularly the emergence and the development of insurance legal relations within the territory of modern Ukraine are researched.

Проведён историко-правовой анализ предпосылок возникновения страхования, страховых правоотношений и соответствующих источников правового регулирования этих отношений. Исследовано возникновение и развитие страховых правоотношений на территории современной Украины.

СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ДИТИНУ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Левківський Б. К.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
відділу проблем приватного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті розглядаються окремі аспекти нормативного регулювання аліментних правовідносин дітей та батьків. Проаналізовано процесуальні можливості своєчасного забезпечення дитині утримання, задоволення її повсякденних потреб на достатньому рівні з урахуванням її віку. Запропоновані шляхи удосконалення чинного законодавства України.

Ключові слова: забезпечення потреб дитини, аліменти, судовий захист, спрощення процедури стягнення аліментів.

Утримання дитини є моральним, соціальним та юридичним обов'язком батьків, оскільки дитина в силу своїх фізіологічних особливостей залежна від батьків, потребує сумлінного виконання батьками покладених на них обов'язків. Протягом тривалого часу людство, спостерігаючи за виконанням батьківських обов'язків щодо утримання дитини, напрацьовувало певні правила, яких мають дотримуватися батьки, методи та процедури захисту права дітей на утримання, засоби впливу на батьків, які неналежно виконують свої обов'язки.

Ще римські юристи приділяли значну увагу питанням регулювання відносин у сім'ї між її членами. Починаючи з часів принципату, за римським правом було передбачено взаємні аліментні обов'язки між батьками та дітьми, визначаючи аліменти як зобов'язання із забезпечення їжею, одягом, житлом, тобто тим, без чого неможливо фізично існувати, при цьому не відносячи до зазначених обов'язків питання навчання [1, с. 45, 381].

Із розвитком юридичної науки до складу аліментів, обов'язкової їх частини, гарантованої законом, починають включати і видатки на навчання дитини. Зокрема, за законодавством Російської імперії, до складу якої входила значна частина сучасної України, був передбачений обов'язок обох батьків щодо утримання дитини, при цьому цей обов'язок визначався їх солідарним обов'язком. А відтак, за відсутності коштів у одного з батьків, обов'язок щодо утримання дитини покладался повністю на іншого [2, с. 320].

За часів перебування України в складі СРСР питання регулювання аліментних правовідносин здійснювалося як на загальнодержавному рівні Засадами законодавства про шлюб та сім'ю СРСР, так і на рівні республіканських нормативних актів. В Україні діяв Кодекс про шлюб та сім'ю Української СРСР, в якому питання аліментних правовідносин батьків і дітей було винесено в окрему главу.

Із набуттям Україною статусу незалежної держави розпочалося створення нового законодавства. Відповід-

но до Конституції України кожна особа має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг та житло (ст. 48). Сімейний кодекс України (надалі – СК), розвиваючи положення Конституції, закріплює обов'язок батьків утримувати дитину до її повноліття (ст. 180 СК). З метою забезпечення інтересів дитини в сімейному законодавстві закріплено низку новел, які дозволяють врегулювати відносини між батьками щодо виховання дитини договором, визначати за домовленістю спосіб виконання обов'язку щодо її утримання (ст. 181 СК), передбачено можливість відрахування коштів на утримання дитини за власної ініціативи того з батьків, який проживає окремо від дитини (187 СК), норма, закріплена ст. 189 СК, передбачає можливість батьків врегулювати питання щодо виплати коштів на утримання дитини договором.

Україна ратифікувала більшість міжнародних документів, які на міжнародному рівні закріплюють права дитини на утримання на належному рівні, з урахуванням її вікових потреб. Нині можна стверджувати, що норми матеріального права, які регулюють аліментні правовідносини батьків і дітей, закріплені в чинному законодавстві України, достатньою і, головне, можливою мірою врегульовують дані відносини.

Проблема існує не з нормативним закріпленням на рівні матеріального права, прав дитини на утримання та визначення способів та обсягів надання такого утримання, а із можливістю реалізації учасниками цих правовідносин наданих їм прав, своєчасним впливом на недобросовісного носія обов'язку, який не виконує покладених на нього батьківських функцій з утримання дитини, забезпечення їй належних умов життя, через правові механізми.

На жаль, сучасні правові механізми забезпечення дитині утримання, закріплені в чинному законодавстві України, не ефективні. Саме розробка нових правових механізмів та удосконалення існуючих дозволить сво-

часно забезпечити дитині належні умови життя, виконання зобов'язаними особами (батьками або особами, які їх замінюють) функцій щодо утримання дитини.

На практиці існує проблема забезпечення своєчасного стягнення аліментів на дитину, оскільки потреби дитини полягають у повсякденній необхідності харчуватися на достатньому рівні, забезпечувати дитину одягом, кожного дня створювати всі належні умови для життя, виховання та розвитку дитини. Неможливо забезпечувати дитину, відтермінувавши надання їй коштів для забезпечення цих потреб до моменту набрання судом законної сили у справі про стягнення аліментів. Недосконалість процесуальних механізмів захисту прав дитини на утримання створює умови для зловживання зобов'язаними особами своїми суб'єктивними правами з метою завдання шкоди і дитині, і тому з батьків, хто виконує зобов'язання з її утримання одноособово. Щодо примусового порядку виконання рішень суду, то дане питання заслуговує на окремий розгляд і виходить за межі визначеного вище напряму дослідження.

Отже, ми можемо говорити, що на сучасному етапі розвитку чинного законодавства України нагальною проблемою у питанні утримання дітей є саме проблема удосконалення існуючого порядку примусового стягнення утримання на дитину із зобов'язаної особи. Саме тому метою даної статті є аналіз чинного законодавства України, зокрема аліментних правовідносин дітей та батьків (осіб, які їх замінюють), процесуальних можливостей своєчасного забезпечення дитині утримання, задоволення її повсякденних потреб на достатньому рівні з урахуванням її віку, рекомендація щодо удосконалення чинного законодавства України.

Свого часу питання захисту суб'єктивних сімейних прав дитини на утримання досліджували такі відомі вчені, як З. Ромовська, І. Жилінкова, С. Індиченко, Л. Савченко та ін. Однак, незважаючи на наукову розробленість даної теми, багато питань залишаються дискусійними.

Захист права дитини на утримання, як правило, здійснюється у судовому порядку. Закріплена в Цивільному процесуальному кодексі України процедура стягнення аліментів на дитину є недосконалою. Через надмірний формалізм ця процедура не пристосована до своєчасного забезпечення та захисту, а також відновлення права дитини на утримання.

Справи про стягнення аліментів, як правило, розглядаються у позовному порядку, єдиним виключенням є стягнення тридцяти відсотків прожиткового мінімуму доходів громадян на дитину (п. 4 ч. 1 ст. 96 ЦПК), які розглядаються у наказному провадженні. Однак, обмеживши право осіб на звернення до суду із заявою про видачу Судового наказу про стягнення аліментів на такому рівні, заклавши суто економічний показник, безпідставно прирівнюючи процедуру стягнення аліментів із зобов'язаної особи (батька, матері) до державної соціальної допомоги, законодавець помилково ототожнює різні за своєю правовою природою правові конструкції.

Відповідно до чинного законодавства прожитковий мінімум на 01 січня 2013 року для дітей від 6 до 18 років встановлено на рівні 1210 грн. (одна тисяча двісті десять грн., 00 копійок), отже у випадку стягнення алі-

ментів у наказному провадженні, дитина буде отримувати аліменти від зобов'язаної особи в розмірі 363 грн. (триста шістьдесят три грн., 00 копійок) на місяць, що не може забезпечити дитині навіть потреб у харчуванні. А відтак захист права дитини на утримання у наказному провадженні, у сучасному його стані, не відповідає нагальним суспільним потребам [3, с. 248].

Судовий наказ може стати ефективним засобом захисту прав дитини на утримання лише у тому випадку, якщо будуть внесені відповідні зміни у чинне законодавство, зокрема п. 4 ч. 1 ст. 96 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК України), виклавши його у наступній редакції: «заявлено вимогу про присудження аліментів на дитину в розмірі прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, встановленого на 01 січня календарного року, в якому подано відповідну заяву, якщо вимога про стягнення аліментів не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших зацікавлених осіб».

Встановивши обмеження на рівні прожиткового мінімуму, ми можемо стверджувати, що зобов'язана особа (один із батьків), сплачуючи аліменти, буде задовольняти мінімальні потреби дитини в харчуванні та одязі, а інший, надаючи дитині утримання (той із батьків, хто сумлінно виконує свої обов'язки щодо утримання дитини), буде покривати різницю прожиткового мінімуму з реальними витратами на дитину. Виклавши в такій редакції дану норму, ми створимо можливість для ефективного та своєчасного захисту порушених прав дитини.

Однак навіть за таких змін ми не певні щодо досягнення мети, оскільки у зобов'язаної особи все-таки залишається можливість для зловживання процесуальними правами. Так, відповідно до ст. 105-1 ЦПК України зобов'язана особа може подати заяву про скасування Судового наказу, якщо суддя дійде висновку про можливість скасування судового наказу, справа про стягнення аліментів буде розглядатися у позовному провадженні (п. 2 ч. 8 ст. 105-1).

У разі скасування Судового наказу, справа про стягнення аліментів у позовному провадженні може розглядатися протягом тривалого часу в суді першої інстанції, інколи понад одного календарного року. І весь цей час утримання дитини буде покладено на того з батьків, хто сумлінно виконує обов'язки щодо її утримання, а у випадку окремого проживання батьків на того з них, хто проживає з дитиною.

Відповідно до ч. 1 ст. 191 СК України аліменти на дитину присуджуються за рішенням суду від дня пред'явлення позову. Припустимо, що зобов'язана особа буде оскаржувати рішення суду першої інстанції, а згодом і рішення апеляційної інстанції. Якщо прямо тлумачити зазначену норму СК, то у випадку зловживання зобов'язаною особою своїми процесуальними правами, отримувач аліментів на дитину отримуватиме їх після проходження всіх процесуальних шаблів, що може відбуватися протягом двох років.

Така ситуація не відповідає потребам дитини та принципам справедливості та своєчасності, закріплених у ЦПК України. А тому, виникає потреба у проведенні

удосконалень чинного законодавства, які дозволять забезпечувати дитину утриманням, а також зобов'язувати платника аліментів виконувати свої функції щодо утримання дитини безперервно та своєчасно.

Розгляд цивільних справ про стягнення аліментів на неповнолітню дитину за спрощеною процедурою не є новим для нашого законодавства. Такий спрощений порядок було введено ще Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 1 березня 1985 р. № 8520-Х.

У тому випадку, якщо аліменти на дитину будуть стягуватися у розмірі більшому, ніж пропонується визначити ст. 96 ЦПК України, особа, яка звертається до суду за захистом права дитини на утримання (один з батьків, бабуся, інший родич), судовий розгляд даного питання буде здійснюватися у порядку позовного провадження, який на разі не передбачає можливості забезпечення інтересів дитини на утримання, до моменту набуття рішенням суду з даного питання законної сили. А відтак, як було зазначено вище, обов'язок утримання дитини буде покладено повністю на того з батьків, з ким проживає дитина або на особу, яка здійснює на законних підставах функції батьків (бабуся або інші родичі).

Тривалий час у законодавстві України та багатьох країн, які перебували у складі СРСР, було закріплено право суду щодо тимчасового стягнення аліментів на неповнолітніх дітей до моменту ухвалення рішення по справі про стягнення аліментів [4, с. 210]. Така норма на сьогодні збереглася у актах законодавства Російської Федерації (ч. 1 ст. 108 СК РФ) та Республіки Беларусь (ст. 97 КоБС). Разом із тим, існування процедури тимчасового стягнення аліментів на неповнолітню дитину не виключає можливості стягнення аліментів на дитину в порядку наказного провадження, як, наприклад, це має місце у законодавстві Російської Федерації (надалі – РФ), яке передбачає можливість стягнення аліментів у наказному провадженні та в порядку позовного провадження із закріпленням права суду тимчасового стягнення аліментів до моменту ухвалення по справі рішення суду без обмеження розміру аліментів.

Тимчасове стягнення на неповнолітню дитину аліментів дозволяє забезпечити її потреби, уникаючи при цьому тривалого порушення її прав, яке має місце у випадках відмови зобов'язаної особи добровільно надавати утримання до моменту набрання рішенням суду законної сили, попередити тривалі протиправні дії зобов'язаної особи, які мають ознаки економічного насильства.

Зазначена процедура не суперечить ні матеріальному, ні процесуальному праву, більше того, повністю відповідає тим принципам, яких зобов'язалася дотримуватися Україна у питаннях захисту прав дитини, на належний рівень життя. Закріпити норму, якою перед-

бачити право суду тимчасово, до моменту набрання законної сили рішенням суду, стягувати аліменти на користь неповнолітньої дитини, можливо як на рівні матеріального права (закріпивши відповідну норму у СК України), так і на рівні процесуального права (закріпивши відповідну норму у ЦПК України).

Вбачається, що відповідна норма процесуального характеру на рівні матеріального права має бути закріплена в СК України, має бути включена у Главу 15 СК України. Так, для збереження логічної побудови норм СК її слід включити як частину третьої ст. 191 СК, виклавши її у такій редакції: «Суд під час розгляду справ про стягнення аліментів на неповнолітню дитину має право постановити ухвалу про тимчасове стягнення аліментів на неповнолітню дитину до моменту набрання рішенням суду законної сили. Спосіб утримання дитини визначається судом відповідно до ч. 3 ст. 181 цього Кодексу».

Для закріплення права суду виносити такі тимчасові ухвали необхідно також удосконалити і ЦПК України, внести відповідні зміни, які в поєднанні з ч. 2 ст. 208 ЦПК України створять можливість для судді оперативно реагувати на порушення прав дитини на утримання під час розгляду відповідної цивільної справи.

Вбачається можливим внести зміни у ЦПК України шляхом включення нової ст. 210-1 Тимчасові ухвали суду, виклавши її у такій редакції: «Суд за власної ініціативи або за клопотанням осіб, які беруть участь у справі про стягнення аліментів, постановляє тимчасову ухвалу, якою визначає спосіб та розмір стягнення із зобов'язаної особи аліментів до моменту набрання рішенням суду законної сили».

Внесення такого роду змін до чинного законодавства України дозволить своєчасно забезпечувати потреби дитини, удосконалити судовий порядок стягнення аліментів на дитину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Бартошек М.* Римське право: (Поняття, терміни, визначення): [Пер. з чеськ.]. – М.: Юрид. Літ., 1989. – 448 с.
2. *Шершеневич Г. Ф.* Учебник Русскаго Гражданскаго Права: в 2 т. / Г.Ф. Шершеневич. – М.: Издание Бр. Башмаковых, 1915. – Т 2. – 656 с.
3. *Левківський Б. К.* Сучасні тенденції та перспективи вдосконалення нормативного регулювання примусового стягнення аліментів на неповнолітніх дітей: збірник тез міжнародної наукової конференції [«Десяті осінні юридичні читання »], (Хмельницький, 18–19 листопада 2011 р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту, Хмельн. ун-т управ. та прав. – Хмельн. : Хмельн. ун-т управ. та прав, 2011. – С. 247 – 249.
4. *Рясенцев В.А.* Семейное право. М.: «Юридическая литература», 1971. – 269 с.

The separate aspects of the normative adjusting of alimonies legal relationships of children and parents are considered in the article. Judicial possibilities of the timely providing the child of maintenance, satisfactions of his everyday necessities, are analysed at sufficient level, taking into account age. The ways of improvement of current legislation of Ukraine are offered.

В статье рассмотрены отдельные аспекты нормативного регулирования алиментных правоотношений детей и родителей. Проанализированы процессуальные возможности своевременного обеспечения ребенка содержания, удовлетворения его повседневных потребностей на достаточном уровне, с учетом возраста. Предложены пути усовершенствования действующего законодательства Украины.